

Konzultáció helyett

I.

Igen Tisztelt Csehi Elvtárs!

Ha húsz-egynéhány évvel ezelőtt történt volna velem az, ami most, akkor egy percig sem gondolkodtam volna a megoldáson. Mint az Ön filozófia szakos hallgatója egyszerűen kopogtattam volna szobájának ajtaján: „Professzor Elvtárs! Konzultációra jöttem, van néhány tisztázatlan kérdésem.” Biztos vagyok benne, azonnal leült volna velem beszélgetni. Nem véletlenül nem volt kifüggesztve ajtajára a konzultációs órák időpontja, hiszen bármikor szakított időt számunkra, akármilyen kérdéssel fordultunk Önhöz.

Igaz, akkor a dolgok még sokkal egyszerűbbnek tündek, s a mai, konzultációra váró kérdéseim talán fel sem merülhettek. Különböznék is a két X körüli fiatalok inkább hiszik, hogy tisztán látnak. Lehetett-e kérdés számunkra akkor, kik a marxisták, s kik az ellenségeik? Hiszen ez magától értetődőnek tűnt: aki éjszaka szemet festett a házak falára — az nyilván a marxizmus ellensége; aki viszont levakarta a szemeket vagy egyenlőségi jelet rajzolt az épületek falára — az marxista. Legfeljebb abban kételkedtünk, ha valaki túlságosan buzgón énekelte a fáklyásmenetben a „Munkahadának...” Vajon szívből teszi-e ezt, vagy rejtegetnivalója van?

Igy volt ez akkor, „kezdetben volt a tett”, s az értékelés a tette vonatkozott.

Amikor azonban (időrendi sorrendben) e lap régi és mostani főszerkesztője s Ön bevezetett a marxista filozófia rejtelmébe, kezdtek összekuszálódni a szálak. A tiszta képletet, a lakmuspapír alapján eldöntött ide-oda tartozást felváltotta a töprengés. Ugyanis most már nem a tettet, vagy legalábbis nem egyedül a tettet, hanem a *gondolatot* kellett besorolni. Persze látszólag könnyítette a helyzetünket az, hogy azt a bizonyos lakmuspapírt azért nem dobtuk a sarokba, más papír, amelyre megszámozott alapvonások voltak felírva, ugyancsak kékké vagy vörössé vált, mielőtt szembesítettük más eszmével. Ma már olyan papír nem áll rendelkezésünkre, amely természettudományi egzaktussággal besorolja az eszméket. Mi hát a kritériuma annak, hogy valaki marxista-e, vagy sem — ime a kérdés, amellyel az egykori diák nagyrabecsült tanárához bekopog késői konzultációra. Teszem ezt azért, mert az Ön elmefuttatása *Marxisták, marxizálók, marxológusok, Marx-Mörderek* (Korunk, 1974. 3.) címen — mi tagadás — számos olyan kérdőjelet hagyott bennem, amely számomra — s bizonyos mások számára is — konzultációt, további magyarázatot kíván.

S mivel a jó diák előre megfogalmazott problémákkal keresi fel tanárát a konzultációs órán, hadd tegyem én is ezt. Ime, szépen pontokba foglalva a kérdések.

A. Az önértékelés kérdései

1. Ön szerint a marxizmusnak vannak határai, de azt, hogy ki marxista, a szubjektív megítélés dönti el. Tehát: „marxista az, aki magát marxistának vallja.” Mit köntőrfalazzak? Ez a megállapítás számomra részletesebb magyarázatra szorul. Én is pontosan ugyanúgy megrökönyödöm, mint a cikkben említett fiatal filozófus: hát tényleg nincs objektív kritérium annak megítélésére, ki a marxista?

2. Csehi elvtárs természetesen nem tartja fölöslegesnek egyik vagy másik, önmagát marxistának nevező szerzőnek a műveit is elolvasni. Vagyis: a szubjektív ítélet ezek szerint nem elegendő? Igen ám, de valakinek a munkáit olvasva én magam is kialakíthatok értéktételeket a szerzőről s a könyvében foglalt gondolatokról. Ha (az 1. pont szerint) a szubjektív ítékezés dönt valaki hovatarozásáról, miért ne lehetne ez a szubjektív mérce a *saját magam* felállította mérték?

3. Ha két szubjektív ítéletet lehet mondani ugyanarról a dolgról — ez esetben emberekről és azok nézeteiről —, akkor ez a két felfogás vagy megegyezik egymás-

sal, vagy nem. Ha megegyezik, nincs semmi baj, szerintem is, az illető szubjektum szerint is valamely tett- és gondolatrendszer ide vagy oda (vagy részben ide, részben oda) tartozik. De mi történik akkor, amikor az én értékrendemben valakinek a felfogása nem marxista, saját elbírálása szerint viszont az? Elfogadva az 1-es pont megállapítását, inkább neki kell igazat adnom, mint saját magamnak? Miért autentikusabb valakinek önmaga-tükrözése, mint nekem, a kívülállónak a mást-tükrözése?

4. Ha a 2. pont végző kérdésére igenlő választ adok, vagyis elismerem, hogy több szubjektív (ön- és más-) értékelés létezhet, s ha a 3. pont problémájában egyik szubjektív megmértetést sem tartom hitelesebbnek a másiknál, s ha mindehhez hozzáteszem, hogy nemcsak az illető alanynak, nemcsak nekem, hanem valamely könyvet, tanulmányt olvasó minden más embernek is lehet besoroló véleménye az adott műről, akkor számos szubjektív véleményről, ha úgy tetszik *kollektív véleményről* is beszélhetünk. Ami persze kollektívák szerint esetleg megoszlik, eltérhet egymástól. Ha viszont (ugyancsak az 1. pont szerint) elfogadom, hogy az önértékelés a döntő, s ha az önelhelyezés nem egyezik valamilyen *kollektív vélemény* — hiszen ez is lehetséges —, akkor is ki kell tartani az önmaga-értékelés előbbrevalósága mellett, s a kollektív véleményt alá kell rendelni ennek?

5. Az egyéni és kollektív vélemény különbözőségének a lehetőségéből különös kombinációk adódhatnak. Feltételezhetünk — s van is — olyan szubjektumokból álló kollektívát, amely minden egyes tagjának megvan önmagáról a maga értékelése — marxistának tartja felfogását —, de kollektíve nem tart marxistának egy olyan nézetet, amelynek megfogalmazója viszont saját magát a marxisták közé sorolja. Az egyén önértékelését ilyenkor is autentikusabbnak kell tartanom, mint a kollektíve-egyéni álláspontot, avagy az illető közösség önértékelésével nem érthetnek egyet? Vagyis: nem nevezhetem marxistának egy kollektíva azon egyedeit, akik magukról azt vallják, hogy marxisták, de nem tartanak marxistának egy másik egyént, aki viszont önmagát marxistának érzi?

6. A professzor elvtárs „a marxista az, aki magát marxistának vallja” gondolatot — ez a szövegből világosan kiténik — abba a távlati követelménybe építi bele, hogy senkit se átkozzanak ki önkényesen a marxisták köréből. Ez nyilván helyes követelmény. Számomra azonban probléma: vajon nem fordul-e visszajára ez a szándék a szubjektív megítélés hangsúlyozásával? Íme a paradoxonba fulladó levezetés, amelynek feloldását — képzelt konzultációs órán lévén — esetleg Öntől, a tapasztalt, sokat átélt marxistától is megkaphatnám: másvalaki önmagáról véleményt mondhat, s ez a „véleményezett” tárgyat — a művet — a szubjektív nézet-összhangba hozza; ha én mondom véleményt ugyanarról, az én értékelésem sem tölthet be más funkciót, mint a másé, miért ne idomulna az általam „véleményezett” tárgy is az én értékelésemhez? De vajon ez nem jelenti-e a kétoldalú exkluzívizmust, a kölcsönös kigolyózást? A saját elméletét marxistának tartó egyén vagy kollektíva (hiszen van kollektív önértékelés) nem bélyegezheti-e meg azt, aki nem ért vele egyet ezen az alapon: „amit én mondom, az a marxizmus, te más mondasz, az nem lehet marxizmus”? Avagy fordítva, ha az én másokról alkotott véleményem a döntő: „téged nem tartalak marxistának, »következésképpen« nem is vagy az”.

B. Az objektivitás kérdései

Az eddig megrajzolt kérdőjelek halmaza kiegészül egy újabb probléma-komplexummal, amelynek tengelykérdése a *marxizmus elmélete* és az *objektivitás* közötti reláció.

1. Az objektivitás egyik (lehet, hogy csak számomra) problematikussá vetülete az *igazság*. Fogadjuk el azt, amit egyébként a magukat marxistának nevezők állítanak, hogy tudniillik az igazság az objektív valóság és a róla alkotott tudati tükrökép közötti megfelelés viszonya. Ennek az adekvátságának vannak mennyiségi fokozatai — valamilyen megállapítás, elmélet stb. lehet többé vagy kevésbé igaz —, de a tükrözés ugyanazon tárgyról kétféle, egymással összeegyeztethetetlen tükrökép nem lehet az igazság viszonyában saját objektív tárgyával. Kérdés marad tehát, ha Csehi elvtárs megállapítása szerint „a XX. század utolsó negyedének marxizmusa feltételezi az elméletek, az alkalmazások és magatartások pluralitását”, vajon ez nem követeli meg az *igazság* pluralitásának az elismerését is? S a plurális igazság elfogadása nem vezet-e az igazság objektivitásának a feladásához?

2. Ön is idézi Lenin tömör mondatát: „A marxizmus mindenható, mert igaz.” Kérdés marad számomra, vajon ennek alapján lehet-e így sarkítani:

Kérdés: Van-e többféle helyes, igaz értékelés ugyanarról a jelenségről?

Felelet: a) Igen — de akkor az igazság pluralis, az objektív tartam és a tükörkép között több megfelelési viszony létezik; b) Nem — de akkor a különféle értékelések mindegyike nem lehet marxista. (A lenini maxima alapján, amely az igaz jellegét a marxizmus állandó attribútumának fogja fel.)

3. Csehi elvtárs arról ír, hogy egy katolikus főiskolán felbontották az egyik előadó szerződését, mert „túlságosan közel került a marxi alapigazságok elfogadásához”. Vannak tehát a marxizmusban *alapigazságok*, s ezeket — gondolom — már Marx, Engels és Lenin is megfogalmazta. Vajon a szubjektív önértékelés helyett nem lehetne-e felvenni viszonyítási alapként ezeket az alapigazságokat? Hiszen így objektív kritériumokat találunk annak eldöntésére, ki marxista és ki nem, avagy ki ilyen vagy olyan mértékben marxista. Ezek az alapigazságok miért ne jelezhetnék azokat a széles kereteket, amelyekben belül a valóban rendkívüli változatos eszmék mozognak, de ez a differenciáltság miért ne jelentkezhetne az *egyetlen* marxizmuson belül?

4. Való igaz, hogy ezeket az esetleg objektív viszonyítási alapként felvehető alapigazság-partokat, amelyekben túl a spekulációk már a marxizmus határainak átlépését jelentik, a marxizmus megteremtői nem rajzolhatták ki a mai természet-tudományi pontossággal. A XIX. századi marxizmus „fogalmi fegyverzeté” valóban nem ismerhette az atombombát. Kérdés azonban: ha a klasszikusok megfogalmazta alapítételeket objektív viszonyítási rendszernek fogjuk fel, vajon ezek nem teszik lehetővé, hogy a mostani és az elkövetkező századok tudományos eredményeit is e tágra szabott keretek között asszimiláljuk? Nem lehet-e az emberi megismerést intenzív végtelen — tehát bizonyos általános igazságok megszabta körön belül mozgó végtelen — folyamatként felfogni?

5. Az Ön igen találó megfogalmazása szerint „a marxizmus egyetlen abszolút dogmája — minden dogma kíméletlen elvetése”. Nem világos számomra: vajon ha elismerjük, hogy a marxizmusnak vannak ilyen objektív határjelző alapigazságai, ezek dogmák? Egymagában már létezésük elfogadása azonos a dogmatizmussal? Vannak, akik így értelmezik a dogmatizmust, de — ha a kérdésre épített konzultáció megengedi a saját szerény véleményemet eleve tükröző kérdést is — ezeket az alapigazságokat a marxizmus megalapozói nem a valóság alapos elemzéséből szűrték le? Márpedig a dogma egyik jegye, hogy nem a realitásból ered, hanem eleve adottnak fogják fel. (Az külön kérdés, hogy a nem dogmaként megfogalmazott alapigazságokat lehet dogmatikusan kezelni, de most az objektív viszonyítási alap lehetőségének firtatásakor ettől eltekintünk.)

6. Csehi elvtárs tanulságos példát ad, egyik börtönélményét. A harmincas évek elején kibontakozott válságról vitatkozott a börtönben egy banktisztviselővel, aki ugyancsak tevékenyen részt vett a mozgalomban. Ön azt állította — igen helyesen —, hogy az adott válság a ciklikus krízisek egyike, a banktisztviselő viszont ebben a válságban már a kapitalizmus végpusztulását látta. Tudni szeretném — tisztelt Professor Elvtárs —, vajon Ön egyetért-e azzal, ahogyan én a következőképpen értékelem ezt az esetet: Önök akkor mindketten marxisták voltak, mert (most ejtsük el az önértékelés kritériumát) a marxizmus alapigazságainak keretein belül gondolkodtak. Ilyen alapigazságban például, hogy a tőkés rendszernek szükségképpen meg kell dőlnie, nyilván semmiféle nézeteltérés nem volt Önök között. Az adott kérdésben — a válság elemzésében — a marxista álláspontot Ön képviselte, a tisztelt banktisztviselő *ezt* a problémát nem értékelte marxista módon. A válságnak csak *egyetlen* igaz, marxista értékelése volt. Ezek szerint helyes-e az ilyen következtetés: lehet valaki marxista általában, de adott kérdéshez esetleg nem viszonyul marxista módon, az egyik vagy másik problémában elfoglalt álláspontja viszont nem kérdőjelezheti meg általános világnézetét, tehát pusztán ennek, egy adott részletkérdésben elfoglalt álláspontjának alapján nem jogos kitagadni a marxisták soraiból. Csakhogy ha a részletkérdésre nézve is csupán egyetlen objektív igazság van, vajon a börtönben lezajlott nézeteltérés esetében *pluralista marxista* álláspont létezett, vajon két marxista viszonyulás volt ugyanahhoz a kérdéshez — a válsághoz —, vagy pedig egy helyes, marxista, és az *adott* részösszefüggésben nem adekvát, tehát *nem marxista* viszonyulás? (Annak ellenére, hogy a mozgalomért szívvel-lélekkel kiálló banktisztviselő *általában-marxista* álláspontját nem vonjuk kétségbe.)

C. A tettek, a cselekvés kérdése

Kevesen tudják, hogy Ön, Csehi Elvtárs, annak idején nekünk, filozófus hallgatóknak a tulajdonképpeni tevékenységi körétől távol álló diszciplinát adott elő: a természettudományok történetét. Ma is él bennem a kitörölhetetlen élmény, előadásainak logikája, meggyőző ereje. Az Ön személyének varázsa lenyűgöző volt.

Amikor kis csoportunkkal néha a Rákóczi úti lakásán tartottuk a szemináriumot, az volt az érzésem, egy ici-picit én is átéltem az illegalitás nehéz éveiben a magánlakásokon tartott ideológiai viták, politikai körök hangulatát. Egy év múlva Csehi elvtárs már nem tudta befejezni ugyanezt a kurzust: „más munkakörbe került”. Feltehetném a kérdést: az az elméleti megalapozás, amely ezt eredményezte, amely ilyen tettekben konkretizálódott, marxista volt-e? Ha a marxizmust nem tartjuk parttalannak, akkor állíthatjuk: az elméleti indok az általános marxista alapelvek partjain belül mozgott ugyan, de az adott helyzet helytelen — tehát nem marxista — értékelése volt, s ebből származtak a sajnálatos következmények. Bár az önértékelés abban az időben is a leghatározottabban állította, hogy az adott részletkérdésben is ez a marxista állásfoglalás. Hogyan állunk tehát ebben az összefüggésben az önértékelés egyetlen kritériumával, vajon a maga-megítélésen túl nincs-e egy arkhimédészi pont, amelyhez ugyancsak viszonyítani lehet, mégpedig az, milyen tettek, milyen cselekvés származik az adott elméleti értékelésből? Végül is Ön tanított meg bennünket Engels jelmondatára: a puding próbája az, hogy megeszik.

Amikor annak idején a mindent magunkba szívó tudásszomjjal az Ön természettudománytörténeti fejtegetéseit hallgattuk, egy percig sem kételkedtünk abban, hogy a micsurini biológia az egyedüli üdvözítő, a genetika polgári áltudomány, egyszerűen gúnyt űztünk a génekből s azokból, akik holmi muslicák szaporodásának vizsgálatára fecsérték idejüket. Nem volt igazunk, így is mondhatnám: ebben az ítékezésünkben nem voltunk marxisták. Ezt az igazságtalanságot az örökéletlan kézzelfogható eredményei, vagyis a tettek, a tények, a cselekvés bizonyította.

Mi lenne, ha ebből a muslica-ügyből általánosítanánk?

Miért ne foghatnók fel valamely álláspont marxista jellegét annak alapján, hogy az illető felfogás a klasszikusok megfogalmazta alapigazságok (nem dogmák) keretein belül mozgó *nyílt* eszmei rendszer, amelyben egyes részletkérdések megítélésének valóban marxista jellegét a gyakorlat, a megoldásokból következő cselekvés, a tettek eredménye igazolja vagy fogja igazolni, esetleg cáfolni? De a gyakorlat, a tett-eredmény nem plurálisan, csak egyféleképpen „jár el”: konfirmálja vagy infirmálja valamely értékelés igazságát (persze ilyen vagy olyan fokon, s nem annak abszolút igazságát).

Tisztelt Csehi Elvtárs!

Elnézést kérek, hogy a bennem felgyűlt kérdések ilyen özönét zúdítottam Önre. Szándékom tiszta: a tisztázás szándéka. Talán nem is azért vettem papírra mindent, hogy a képzelt konzultáción Öntől kapjak választ minden kérdésre. Lehet, hogy csupán jelezni akartam: *adóhatnak* ilyen kérdések.

Öszinte tisztelettel egykori tanítványa:

Balázs Sándor

II.

Kedves Balázs Elvtárs!

Köszönöm, hogy az inkább igazságkereső vívódásokat jelző, mint tételeket le-szögező cikkemet ennyire komolyan vette és vele kapcsolatban ennyi fokos kérdést vet fel erélyesen és mégis tanítványi tiszteletadással.

Tulajdonképpen csak immár hosszú és egészében a marxista igazságkeresés szolgálatában eltöltött (e szolgálat nagy kockázataitól meg nem kímélt) életem következtetéseit, eredményeit és nyitva maradt problémáit összegező terjedelmes könyvvel tudnék — nem lényeges választ adni, hanem legjobb esetben ilyen választ megkísérelni kérdéseinek hosszú sorára. (Nyilván nem véletlen, hogy kérdéseinek előkészítése és kifejtése terjedelemben megközelíti az inkriminált cikk méreteit.)

Nem kell magyaráznom, hogy nemcsak gyakorlati okokból nem választhatom ezt az utat. Éppen ezért, kérem, fogadja megértéssel, ha csupán néhány félreértés elhárítására és az Ön által felidézett néhány tény kommentálására szorítok — távirati stílusban. Vállalva annak kockázatát, hogy a redundancia elkerülése mint cél megint árthat az információtartalom egyértelműségének.

Amennyiben én is annak a tisztázását tűztem volna ki feladatomként, hogy *ki nem marxista*, valóban végig kellett volna mennem a logikai csoportosításoknak, befogadásoknak és kizárásoknak azon az útján, amelyre kérdései invitálnak.

De én éppen ellenkezőleg, azt kerestem, hogy *ki marxista* (de nem azt, hogy *ki a marxista*) és (mégiscsak kénytelen vagyok a magam szövegét kommentálni) igen erős súlyt óhajtottam helyezni a szubjektív tényezőre (az marxista, aki annak tartja magát), és az elkerülhetetlen vitákban (hiszen a kérdésben lehetetlen a vita

elkerülése a magukat szubjektíven, és tegyük hozzá: őszintén marxistáknak valló filozófusok, szociológusok, közgazdászok, történészek, pszichológusok, etnográfusok, kritikusok, esztétikusok stb. stb. között) annak a döntő jelentőségét kívántam talán túl röviden, de a legnagyobb nyomatékkal hangsúlyozni, hogy a mai marxistáknak a lehető leggondosabban kell megvizsgálniuk marxista szándékú opponensük vagy opponenseik tényanyagát és érveit, mielőtt elvetik vagy elfogadják azokat, és semmi esetre sem szabad elsielniük a kiátkozást (sőt: okos volna egyáltalán számítani a tudományos vitákból ezt a nem jó hagyományt). Természetes számomra is az, hogy Marx elméletét a tudományos consensus omnium alapján ismerjük, és nyilvánvaló, hogy ezen elmélet elfogadása előfeltétele annak, hogy valakit marxistának tartsunk. A problémák ott kezdődnek, amikor a marxista meggyőződésű és szándékú kutató a jelen nyitott társadalomtudományi kérdéseit közelíti meg.

Azt hittem, cikkem szövegéből egyértelműen kitűnik, hogy a jelen társadalomtudományi törekveseiről (és csak róluuk) szólok, s e törekvesekben megnyilvánuló marxista álláspontokról. Igaza van, kedves Elvtárs, abban, hogy az igazság nem lehet sem pluralista, de még csak plurális sem. De a praxis által felvetett új kérdéseket nem lehet másként, mint különböző utakon megközelíteni, különösen nem a jelen rohamos társadalmi átalakulásai és tudományos forradalmi közepette. Az igazság tehát csak egy, de az igazságkeresés meg a közös marxista meggyőződést valló szakemberek között sem lehet más, mint plurális és pluralista. Ezt az elemi igazságot próbáltam cikkemben megfogalmazni. Valószínűleg, enyhén szólva, kissé elliptikus kifejtési módomból hibájából interferált Balázs elvtárs olvasatában olyan kérdésekkel, amelyeket megvilágítani és tisztázni nem állott és nem is állhatott szándékomban.

Most pedig az elvontabb kérdésekre nem kevésbé elvontan válaszoló sorok után következzen példalózásként néhány konkrét utalás.

Balázs elvtárs említi tudománytörténeti kollégiumomat az ötvenes évek elejéről. Közönet az elismerő szavakért. Eddig azt hittem, hogy az egyetlen, aki tanult és okult belőlük, saját magam voltam. De a volt hallgatóval ellentétben jómagam kevésbé vagyok hajlamos bocsánatos bűnnek tekinteni a modern genetika és a génelmélet — hogy is mondjam — kissé könnyed elvetését és a szegény musicák száműzését a tudományból. Hadd mondjam el, hogy kevéssel halála előtt meglátogatott Csik professzor, akit annak idején rengeteg csésze kávé mellett számtalan cigarettát elfüstölve próbáltam meggyőzni arról, hogy csatlakoznia kell a biológia akkori divatjaihoz. Amit ő azzal az érveléssel, hogy aki nem szakember, ne szóljon bele egy tudományág kérdéseibe, dicséretre méltó tudományos és erkölcsi bátorsággal megtagadott. Hadd ismételjem meg, adalékként mai vitánkhoz, hogy e találkozás alkalmával töredelmes önbírálatot gyakoroltam, s közöltem a biológussal, aki nagylelkűen tudomásul vette, hogy soha többé nem avatkozom bele olyan tudásterületek problémáiba, amelyekben még az elemi kompetenciát is nélkülözöm. Azóta felismertem, hogy ilyen területek, és pedig nem is kevesek és nem is másodrendű jelentőségűek, bőségesen akadnak a társadalomtudományok különböző ágaiban is. Különösen azokban, amelyek mind nagyobb mértékben alkalmazják a számomra immár véglegesen hozzátérhetetlen statisztikai, matematikai, modellálási módszereket.

Ezzel szemben elégtétellel gondolok arra, hogy az idézett időszakban nem próbáltam az egyetem nyelvészeit az akkor ugyancsak divatos Marr-féle négyfokos elmélet igazáról meggyőzni, amiért — mint mulasztásos bűnért annak idején, mint később kitűnt, elég indokolatlanul — lelkiismeretfurdalásaim is voltak.

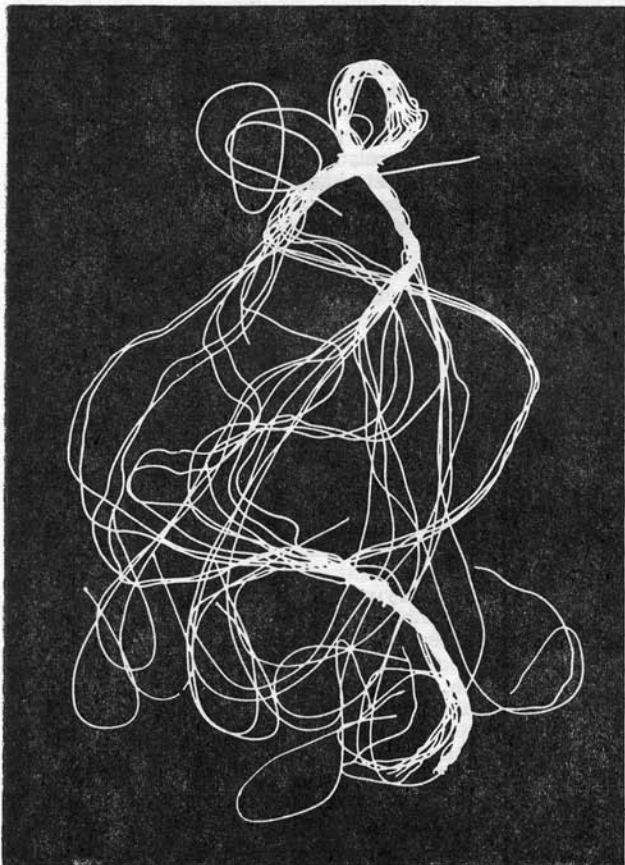
A marxistákról szóló fejtegetéseim egyik-másik szempontját, amelyek Balázs elvtárs egyes esetekben kérdés formájában kifejtett ellenvetéseit is kiváltották, megint csak szeretném néhány adalékkal alátámasztani. 1968 óta, amikor közel négy évtizedes megszakítás után ismét elkerültem Nyugat-Európába, és amióta szakterületemen (sajnos, kénytelen vagyok e szót többes számban használni, amit pedig mindinkább anakronikusnak érzek) sok mindent elolvashatok és mindenről tudok, örvendő meglepetésem az, hogy a szocialista világ határain túl milyen élő és sokágú a marxizmus jelenléte és hatása, ha nem is fékezi, de mindenesetre árnyalja az, hogy mi minden jelentkezik manapság a marxizmus cégére alatt. De biztos az, hogy a polgári egyetemeken, ahol elég sok a marxológus (vagyis magát a marxizmus kívülálló szakértőjének tekintő és a marxizmus ex cathedra ismertetésével, többnyire bírálatával foglalkozó szakember), azok az előadók és kutatók, akik marxistáknak vallják magukat, a legtöbb esetben tudományos meggyőződésből teszik ezt. Ha közelebbi ismeretség után munkáikkal egyiküket-másikukat inkább a tárgyilagosságra törekvő marxológusok sorába utalnám, úgy érzem, nem követték el a mulasztást vagy lazaságot, ha nem sietem el ezt az ítéletet. A marxisták könnyen felismerhetik nyílt, de álcázott ellenségeiket is. De már az ellenfelet is

meg kell különböztetni az ellenségtől. Barátaik alapos ismerete pedig rendkívül fontos, elszármított beszkatulyázásuk vagy éppenséggel elutasításuk nem célravezető és nem is indokolt. Kedves Balázs Elvtárs, ezen a területen a vagy—vagy, igen—nem igényével én az árnyalt vizsgálódás módszerét állítom szembe. Ezt igyekeztem alkalmazni szűkebb szakterületeimen (megint ez az átkos és veszélyes többes szám). Írásaimból, könyveimből megállapítható, milyen sikerrel, de mindenesetre teljes erőfeszítéssel és kitartó igyekezettel.

Kérdéseinek típusa, kedves Balázs Elvtárs, arra készítet, hogy a pontról pontra való részletes és határozott válasz helyett a megközelítés módszerét alkalmazzam. Így zárom e sorokat anélkül, hogy kérdései közül akár egyet is kipipálhatnék.

Különben az a meggyőződés, amelyet talán Maga sem utasít vissza, hogy a cikkemben kifejtett nézetek körül helyesebb és üdvösebb a vitát megindítani és alkalmilag folytatni, mint sietve lezárni. Annyi a tudományos eredmény, annyi a felmerülő és megoldatlan kérdés, annyi a módszertani probléma, amellyel e század utolsó harmadának küszöbén a korszerű marxista társadalomtudományoknak meg kell küzdeniük.

Csehi Gyula

Kabán József: Ellentétek